

בישול אחר בן דרוסאי – סברות;
ופתיחה לבישול אחר בישול בלח / הרב י"צ רימון
המרכז האקדמי לב – הלכות בישול 13

- א. מחלוקת הסברות – יצירת אוכל ושינוי חומר
- ב. מחלוקת ט"ז ומשנה ברורה – תוספת בישול מעט
- ג. אגלי טל – איסור דברגן בכ"צ ומצטמק ויפה לו
- ד. דיון בסוגריים במצטמק ורע לו מעל בן דרוסאי
- ה. בישול אחר בישול בלח – שיטת רש"י
- ו. שאר שיטות הראשונים בבישול אחר בישול בלח
- ז. הצצה לקראת המשך הסוגיא

א. מחלוקת הסברות – יצירת אוכל ושינוי חומר

דיברנו בפעם הקודמת על מחלוקת הראשונים האם יש בישול אחר בישול בדבר שהתבשל כמאכל בן דרוסאי. וראינו שיש שיטות שונות בזה, ראינו את דעת הרשב"א והרמב"ן והרמ"ך ועוד שיטות שסוברות שאין איסור בישול אחר מאכל בן דרוסאי; ראינו את שיטת הרמב"ם, שלכאורה פשטות הרמב"ם, וגם התוס' בשבת דף לט, שיש חיוב מעל בן דרוסאי; השולחן ערוך פסק להחמיר, שיש איסור דאורייתא מעל בן דרוסאי, ואפילו לא הביא אף שיטה אחרת; וראינו את הביאור הלכה שאומר שהוא התפלא על השולחן ערוך איך יכול להיות דבר כזה.. למעשה אין לזוז מפסק השולחן ערוך בפרט שהוא דאורייתא; וראינו שבדיעבד זה בסדר, כלומר אם אדם בישל משהו וזה רק מבושל מעל בן דרוסאי – בדיעבד זה לא נאסר; וראינו נפקא מינא בצ'ולנט בכל מיני מצבים שלא בטו מבושל לגמרי אבל זה בטוח מעל בן דרוסאי, שבכל הדברים האלו בענייני ספקות יש יותר צד להקל.

ואנחנו ננסה לברר עכשיו מה הסברא, מה סברת המחלוקת בין שתי השיטות. אז הזכרנו את זה בעבר, את הסברא היסודית, אנחנו ננסה לחדד אותה עכשיו.

אפשר להבין בשתי צורות 'איסור בישול' – אפשר להבין שהתורה אסרה יצירת אוכל על ידי חום; או אפשרות אחרת, שהתורה אסרה שינוי חומר על ידי חום. כלומר, לפי ההסבר הראשון המוקד הוא יותר על התוצאה, התוצאה של משהו מבושל; לפי ההסבר השני המוקד הוא יותר על התהליך, על עצם השינוי בחומר.

עכשיו, אם אנחנו מנסים לקחת את הדבר הזה ולעבור לנושא שלנו – השיטה שמקלה ואומרת שאין בישול אחרי בן דרוסאי, אם זה מבושל כבן דרוסאי זה מספיק – אז השיטה הזאת בוודאי צריכה להקל בהבנה 2, לא לקבל את הבנה 2, כי הרי בין בן דרוסאי לכל צרכו ממשיך להיות שינוי חומר, אז היא לא יכולה לקבל את 2 כי יש כאן המשך שינוי חומר, אז היא צריכה להקל ב-2. ולגבי 1, היא צריכה לומר שבאמת התורה אסרה יצירת אוכל, וכיוון שבבן דרוסאי זה ראוי למאכל בשעת הדחק – זה נחשב כבר יצירת אוכל ולא מתחייבים על זה.

עכשיו, מי שמחייב, מי שאומר שגם מעל בן דרוסאי חייבים, מה הוא צריך להגיד? אני רוצה שתגדירו לי את זה למדנית קצת, כי 2 זה ברור שזו האינטואיציה שלנו, אבל אחרי מה שאמרנו, אם מי שסובר שמוותר צריך להתבסס על שתי נקודות הנחה – קודם כל שבישול זה 1 ולא 2, וגם שאם זה הגיע לבן דרוסאי זה כבר אוכל. אז מי שחולק וחושב שאין בישול אחר בן דרוסאי, יכול לחלוק על אחת מנקודות ההנחה. ברור שאתם צודקים שאפשר להסביר לפי 2, אבל אם הבנה 1 מתבססת על שתי נקודות הנחה – שהגדרת אוכל זה יצירת אוכל ולא שינוי חומר, ושכן דרוסאי זה כבר נחשב אוכל. זה אומר שהדעה החולקת יכולה לחלוק על אחת מנקודות ההנחה – או בהגדרת בישול או בהגדרת אוכל.

ב. מחלוקת ט"ז ומשנה ברורה – תוספת בישול מעט

עכשיו, יש מקום לדון בכמה דברים. אני רוצה לשאול אתכם מה קורה בשיטה שמחייבת, אם אדם לקח תבשיל מעל בן דרוסאי, ובישל אותו עוד קצת, נתן לו עוד 20% – חייב או לא חייב? לפי אלה שמחייבים, מי שלא מחייב מעל בן דרוסאי ברור שפטור.. אם אני מבין שהשיטה הזאת חושבת 'שינוי חומר', אז הוא חייב כי הוא שינה חומר; אבל אם הוא סבור לפי ההבנה הראשונה, שזה יצירת אוכל, והוא חושב שמעבר מאכילה של שעת הדחק לאכילה נורמאלית זה יצירת אוכל – כאן יכול להיות שהוא יגיד שאם לקחת משעת הדחק והעברת לאכילה נורמאלית זה יצירת אוכל, אבל אם לקחת משעת הדחק והוספת עוד קצת – אולי זה לא יצירת אוכל.

ובאמת בנקודה הזאת נחלקו הט"ז והמשנה ברורה, הט"ז סובר שאין איסור דאורייתא אם אדם לקח מעל בן דרוסאי ובישל אותו עוד קצת, והמשנה ברורה חושב שיש איסור דאורייתא. הט"ז בס"ק ד, ובס"ק ט ובס"ק יא – הט"ז היה מבסוט מההבנה הזאת שאם אתה מבשל עוד קצת, הוא כותב את זה בכמה מקומות. והמשנה ברורה אומר שלא, יש בזה איסור דאורייתא. כמובן שאפשר להגיד שגם מי שחושב כמו ההבנה הראשונה של יצירת אוכל, אז יכול להגיד שהבאת את זה למצב של עוד קצת יצירת אוכל, אפשר להגיד שגם אז הוא חייב.

אבל יכול להיות שהט"ז והמשנה ברורה חולקים במה סוברים אלה שמחייבים מעל בן דרוסאי – אם הם סוברים שזה שינוי חומר, ממילא יש איסור דאורייתא, וזו הבנת המשנה ברורה; ואם הם סוברים שזו יצירת אוכל, אז ממילא לא יצרת אוכל, זה היה ראוי בשעת הדחק, וזה עדיין שעת הדחק, וממילא לא יהיה איסור תורה, וזו הבנת הט"ז.

זה נכון שאתה מבשל כדי להכין אוכל, אבל בסופו של דבר התורה לא אסרה עליך להכין אוכל בשבת, היא אסרה עליך יצירה מסוימת, היא לא אסרה סתם להכין אוכל, אתה יכול להכין אוכל בלי בישול בשבת, וכשהתורה אסרה בישול השאלה היא מה בדיוק נאסר בבישול, אז אפשר להבין אמה שנאסר בבישול זה שאתה יצרת אוכל ואפשר להבין שזה שאתה משנה חומר. יצירת אוכל זה הסיבה שאתה עושה את זה, אבל זה לא התהליך המחייב לפי ההבנה השניה, התהליך המחייב זה השינוי. הרמב"ם מדבר על מתכות שאתה מחמם אותם והם בישול, יכול להיות שיש עוד דברים שאם אין לך שום מגמה זה אולי משצל"ג או דברים אחרים. יכול להיות שהמלאכה לא מגדירה את המחייב, רק כדי שלא תהיה משצל"ג, צריך שהמטרה תהיה לבשל או ליצור משהו, אבל מה התורה מחייבת? התורה אולי מחייבת על שינוי חומר בצורה של אש. בשביל מטרה של אוכל.

ג. אגלי טל – איסור דרבנן בכ"צ ומצטמק ויפה לו

מה קורה אם דבר מבושל כל צרכו לגמרי. אתה עכשיו לוקח בשבת, שם משהו על הפלטה שהוא מבושל לגמרי, יש לך למשל צ'ולנט מבושל, אפשר לאכול אותו בצורה מלאה, אבל מצטמק ויפה לו. אתה רוצה שהוא יהיה עוד יותר מבושל, מצטמק ויפה לו. האם יש בזה בעיה?

האגלי טל כותב בדעת הרא"ה שיש בזה איסור דרבנן, והוא כותב שלרוב הדעות אין איסור בכלל במצטמק ויפה לו, וכך הלכה. עכשיו, זו שאלה מעניינת האם 'מצטמק ויפה לו' נכנס להגדרות פה, איך נגדיר דבר שהוא מבושל כל צרכו והוא מצטמק ויפה לו? לכאורה אולי יש כאן איזה שינוי חומר, משהו ממשיך להשתנות שם. מבחינת מאכל, כולם אוכלים את זה, זה טוב לכולם, זה אכילה נורמאלית, אז קשה לדבר על יצירת אוכל, כי זה כבר אוכל. אתה

יכול לדבר אולי על שינוי מסוים; ואתה יכול להגיד שגם שינוי הוא כבר לא משמעותי אחרי שדבר ראוי לאכילה. התורה אסרה להכין אוכל, אחרי שכבר מוכן – אולי כבר לא רלוונטי, לא יצירת אוכל ולא דברים אחרים. עכשיו השאלה היא, 'יצירת אוכל', כולם מסכימים שזה אוכל כבר עכשיו, אבל אולי עוד קצת יותר טעים לד.

שאלה: משהו שהוא מבושל לגמרי והוא קר ואתה מבשל אותו – זה גם בגדר של 'מצטמק ויפה לו'?

תשובה: אז תראה, על קר זו שאלה מעניינת, על עצם השאלה אם יש בישול בדבר שמבושל כל צרכו והוא על האש – שער הציון מביא דעה בשם אליהו רבא בשיח ס"ק מו שאולי יש איסור בישול אפילו מבושל כל צרכו, אם הוא על האש. המשנה ברורה דוחה את זה להלכה. אבל ברור שהדעה הזאת, מי שסובר שינוי חומר, יכול להגיע לכל הדברים האלה, שאפילו מבושל כל צרכו, אם זה משתנה עוד זה אולי יכול להיות איסור.

ד. דיון בסוגריים במצטמק ורע לו מעל בן דרוסאי

אני לא אאריך יותר מדי, רק אגיד שיש עוד מחלוקת במבושל מעל בן דרוסאי, במצטמק ורע לו. הב"ח בסימן שיח מביא בדעת רבינו יונה ורבינו ירוחם, שאין איסור בישול במעל בן דרוסאי אם מצטמק ורע לו. עכשיו, הדבר הזה הוא מורכב קצת, כי לכאורה אי אפשר להסביר דבר כזה, אם זה מבושל רק כבן דרוסאי, אז בין בן דרוסאי לבישול מלא – זה מצטמק ויפה לו, בסוף זה יגיע למצב של 'מצטמק ורע לו'. בעל המאור נראה שהוא גם סובר כך, והרמב"ן במלחמות בתחילת פרק כירה חולק עליו, ונראה שזו אולי הנקודה. בעל המאור באמת מדבר לגבי שהיה ולא לגבי בישול, ולגבי בישול זה באמת יותר קשה להגיד דבר כזה, כי בכל מקרה עכשיו זה דבר שנהיה יותר טוב. ובאמת במנחת כהן אומר שאין

דבר כזה, שלא שייך המושג 'מצטמק ורע לו' בדבר שאינו מבושל כל צרכו. אני אומר את הסברא הזאת, כי אנחנו נזכיר אותה כשנדבר על היתר הרב עובדיה בחימום תבשיל עם רוטב. אני אומר בסוגריים, לא נכנס לזה עכשיו.

ה. בישול אחר בישול בלח – שיטת רש"י

אני עובר עכשיו אל הנושא הבא בתוך הנושא שלנו, והוא הנושא החם, העיקרי – בישול אחר בישול בלח. כשאנחנו קוראים את המשנה בדף קמה עמוד ב, אז אנחנו מבינים שאין בישול אחר בישול. מה זה משנה לח? יבש? שיתבשל.. אין כבר יותר איסור בישול.

אבל, הדבר הזה לא לגמרי פשוט בדברי הראשונים. הגמרא בשבת דף לד עמוד א אומרת:

אמר רבא: מפני מה אמרו: אין טומנין בדבר שאינו מוסיף הבל משחשכה – גזרה שמא ירתיח.

(בבלי שבת לד.)

על סוגיית הטמנה אנחנו עוד נדבר, ונשבור את הראש בעזרת ה' על שיטת רש"י והרי"ף, על הגרסאות. אבל לענייננו, אסור להטמין משחשיכה, אתה לא יכול להטמין בלילה – 'גזירה שמא ירתיח'. אתה לוקח תבשיל מבושל, בלילה אתה שם אותו בהטמנה, אומרים לך 'זה לא טוב', למה? גזרה שמא ירתיח. אומר לך רש"י:

גזירה שמא ימצא קדרתו שנצטננה כשירצה להטמינה, וירתיחנה תחילה, ונמצא מבשל בשבת.

(רש"י שבת לד. ד"ה משחשכה)

אומר רש"י, כשאתה טמין אתה צריך שזה יהיה ממש חם, אחרת הכיסוי בשמיכות לא יעזור. לכן אתה תיקח, ולפני שתכסה בשמיכות תשים את זה על האש, ואם תשים על האש כדי שיהיה ממש חם, 'ירתיחנה', על איזה איסור תעבור? 'נמצא מבשל בשבת'.

יש לנו בעיה, איך יכול להיות שנמצא מבשל בשבת? הרי מדובר על דבר שמבושל כל צרכו! הוא התבשל, אתה בשבת רק מכסה אותו, מטמין אותו, למה שתעבור על איסור בישול? הרי דבר מבושל 'כל צרכו' אין בישול אחר בישול!

את השאלה הזאת שואל הרא"ש בפרק ג בסימן י, על רש"י, ומהדברים האלה הרא"ש סבור בדעת רש"י שיש איסור בישול אחר בישול כאשר מדובר על לח שהצטנן.

עכשיו, קודם כל צריך להבין את הדין עצמו. ברש"י הוא לומד שכנראה מדובר על סיר נוזל שהצטנן, ואם את זה אתה תחמם אז אתה תעבור על איסור בישול, זה המקור שסובר הרא"ש ברש"י, שיש איסור בישול אחר בישול בלח. והרא"ש אומר שכך משמע גם בשיטת רש"י בסוגיית מגיס בשבת דף יח עמוד ב. הגמרא מדברת על מגיס, על מערבב, ורש"י אומר 'ובמבושל הווי בישול'. איך יכול להיות שבדבר מבושל יש בישול? הרי אין בישול אחר בישול.. אומר הרא"ש, מדובר על דבר לח, ולא על דבר יבש, ובדבר לח יש איסור של בישול אחר בישול בשיטת רש"י.

אי אפשר לדעת את זה מהסוגיא, רק שאתה צריך ליישב את הסוגיא, לכן הוא אומר את זה.

ו. שאר שיטות הראשונים בבישול אחר בישול בלח

אמנם, הרא"ש אומר שזה לא הכרחי להבין את זה בסוגיא, הרי הגמרא אומרת 'שמא ירתיח', לא רש"י אמר את זה! הגמרא אומרת 'גזירה שמא ירתיח', אז מה רוצים מרש"י? אז אומר הרא"ש, את הסוגיא אנחנו יכולים להסביר אחרת, כי שמא ירתיח אנחנו יכולים להסביר שהבעיה היא לא איסור בישול, הבעיה היא איסור 'שמא יחתה בגחלים', שמא תרצה לחמם את הקדירה, להרתיח אותה, ולכן תבעיר את האש, ותחמם, ותעבור על איסור מבעיר! לא על איסור בישול, איסור בישול לא תעבור, כי זה כבר מבושל, אין

בישול אחר בישול גם בלח. 'שמא ירתיח' הבעיה היא לא עצם הרתיחה, הבעיה היא שכדי להרתיח – תחתה בגחלים ואז תעבור על איסור מבעיר.

אז הרא"ש אומר שאת הסוגיא אפשר להסביר אחרת. אבל כך בכל אופן הסביר רש"י, ולא ברור לגמרי בדברי הרא"ש מה הוא חושב, האם הוא חושב כרש"י או שהוא לא חושב כרש"י. יש בדברי הרא"ש, גם בהמשך הוא כן כותב שבלח שהצטנן יש איסור בישול, לא ברור לגמרי, ויש בדבר מחלוקת. הבית יוסף בסימן שיח סבור שהרא"ש חושב כדעת רש"י, שיש איסור בישול אחר בישול בלח; לעומת זאת, הטור, בקיצור פסקי הרא"ש, בפרק ג אות יא, אומר שלפי הרא"ש אין איסור בישול אפילו בלח!

זה מאוד מעניין, הטור זה הבן של הרא"ש. כנראה שאין לך מונופול אפילו על הדברים של אבא שלך. גם אם אבא שלך זה הרא"ש, מותר להסביר אותו אחרת. זה דבר יפה מחשבתית, בכל מיני מקומות אפשר לראות כל מיני נקודות הלכתיות או מחשבתיות, האם מישהו יכול להסביר את אבא שלו וזהו, זה מה שהוא אומר; או שאתה חושב ככה, אבל אנחנו מסבירים אותו אחרת. אז יש מחלוקת מה חושב הרא"ש.

יש ראשונים שכתבו במפורש שיש איסור בישול אחר בישול בלח, והמפורסם שבהם זה רבינו יונה. רבינו יונה, אנחנו עוד נראה את רבינו יונה הזה, אתם תכירו אותו טוב, רבינו יונה הזה גרם לרב עובדיה לטלטלה, זאת אחת החומרות הגדולות של הרב עובדיה, אין הרבה חומרות לרב עובדיה, יש לו, אבל זאת חומרה שבעקבות רבינו יונה הוא מחמיר חומרה גדולה, שלא נדבר עליה, אבל נזכיר עוד רגע את המשמעות שלה. אבל רבינו יונה אומר שיש מכשלה גדולה ביד העם, שהם טומנים בקבוק של מים חמים, ושופכים אותו אל הקדרה, אם רואים שהתבשיל מצטמק, ולפעמים אין היד סולדת באחד מהם, למרות שהם היו כבר מבושלים, אבל עכשיו

אין היד סולדת באחד מהם, ונמצא מבשל בשבת. אז רבינו יונה אומר בצורה ברורה שיש בישול אחר בישול בלח. והר"ן, מביא את רבינו יונה וחולק עליו. אומר הר"ן: **ולא ידעתי מנין לו שהרי כל שבא בחמין מלפני השבת אף על פי שהוא צונן גמור שורין אותו בחמין בשבת ולא ידעתי הפרש בין מים מבושלים למבושל אחר, צריך עיון ובדיקה:**

(חידושי הר"ן שבת מז:)

אז הר"ן אומר, אני לא מבין, למה שיהיה הבדל? המשנה אמרה שאין בישול אחר בישול, המשנה לא חילקה בין לח ליבש. מה ההגיון לחלק בין לח ליבש? איך הגעתם לדבר הזה לחלק בין לח ליבש? למה להגיד שיש איסור בישול בלח שהצטנן ואין איסור בישול ביבש שהצטנן?

אני רק אגיד, מצאנו עוד חברים מחמירים, זו דעת הנימוקי יוסף גם, בעקרון כנראה שזו גם שיטת הטור, נעזוב את זה כרגע, למרות מה שהוא מסביר ברא"ש; יש שיטה אחרת שאומרת שאין איסור בישול אחר בישול בלח, ואין הבדל בין לח ליבש, וזה כל הראשונים שא חילקו בכלל בדבר הזה, זה הרמב"ם, והרמב"ן, והרשב"א, והרמ"ך, והר"ן, והמגיד משנה ורוב הראשונים.

עכשיו, יש לנו עוד שתי שיטות נוספות, שאני רק מזכיר אותן, בלי להאריך בהן. יש לנו את שיטת רבינו ירוחם, שרבינו ירוחם אומר שבנוזל שהצטנן יש איסור בישול רק אם מצטמק ויפה לו, אנחנו עוד נדקק לדברים האלה; ומאידך, מצאנו שיטה מחמירה מאוד, וזה רבינו יונה, שהוא חושב שאפילו כשהנוזל באוויר, בעירו, זה נחשב כלא מבושל. זאת החומרה שהבטחתי בשם הרב עובדיה, שעוד נדבר עליה. מה קורה אם אדם לוקח משהו חם ממש, יש לו קומקום של מים חמים, הוא שופך ממנו על חמין בשבת, כי זה הולך להישרף! לכאורה אין בעיה, זה נוזל מבושל וחם, מעל יד

סולדת, אין בעיה – ורבינו יונה מבין לכאורה, לפחות לפי איך שהרב עובדיה מבין אותו, שברגע שזה יצא מכלי ראשון זה כבר לא מבושל. ולכן אתה לא יכול לשפוך מכלי ראשון לתוך הצ'ולנט, כי אתה עובר על איסור בישול, אתה מבשל את המים ששפכת.

ז. הצצה לקראת המשך הסוגיא

אנחנו עוד נדבר על זה. אבל הצגתי כאן קודם כל את השיטות השונות כדי לקבל פריסה של הדברים, מה שאנחנו צריכים לעשות עכשיו זה קודם כל להבין את הסברא, וכאן עכשיו ממש צריך להבין בצורה נרחבת את הסברא של המחלוקת; אחר כך לחזור לשיטות של בן דרוסאי שראינו, להצליב ביחד, ולראות שמי שחושב שיש בישול מעל בן דרוסאי אבל אין בישול בלח.. להצליב ביחד, ולראות האם אנחנו יכולים להסביר את הסברות של השיטות המאוחדות ביחד, שלוקח גם את בן דרוסאי וגם את בישול אחר בישול בלח, להסביר את הסברות שלהם; ואחרי כל זה נצטרך להגיע להלכה, ולהבין איך יכול להיות שהשולחן ערוך פסק נגד רוב הראשונים, ובראשם הרמב"ם, ופסק שיש איסור דאורייתא בבישול אחר בישול בלח. איך זה יכול להיות? זה נגד כל השיטות, זה דעות חריגות יחסית, למה הוא עשה את זה? מה השולחן ערוך חושב? מה הרמ"א חושב? ואחרי שנבין את הסברות נראה איך הסברות האלה משפיעות כל כך גם על הלכה למעשה. ומי אמור להקל יותר? ספרדים או אשכנזים? זה הטרגדיה הגדולה.. כשאתה קורא את המקורות ברור לך שמי שצריך להקל זה האשכנזים ומי שצריך להחמיר זה הספרדים. בפועל, מה קורה? כולנו יודעים שזה הפוך. למה זה הפוך? מה קורה כאן? ומי משפיע על כל הדברים האלה? בעזרת ה' בפעם הבאה.